

Тарасові шляхи (скорочено)

Оксана Іваненко

Оксана Іваненко

Тарасові шляхи

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ЧАСТИНА ПЕРША

ЧОРНИЙ ШЛЯХ

Увечері дід сідав на призьбі і розказував малому Тарасу про Чумацький шлях. Хлопчик добре знав Чорний шлях, який проходив повз їхнє село Кирилівку, повз самісіньку хату, бо хата їхня саме край села стояла. Цим шляхом ходять тато і мати на панське поле. Цим шляхом їдуть чумаки. А потім шлях цей аж на небо веде, і на небі його вже Чумацьким звать.

Коли батьки на панщині, удома хазяйнує старша сестра Катруся, а їх же, дітей, п'ятеро, за всіма доглянь, усіх нагодуй, а самій ще тільки 14 років. Діти, коли виростуть, теж будуть в наймах, та це ще й добре; а то як заберуть до панського двору або в москалі (тобто в солдати) хлопців віддадуть, тоді вже прощайтеся! Катруся бігає, порається, турбується про всіх, ще й час знайде квіти коло хати полити та прополоти. Тарас народився – його няньчила, потім Яринку, потім Марійку, Йосипа...

Тарас з хлопцями купається, в поросі валяється, до кузні бігає, незчуєшся, як і літній довгий день мине. Хлопчик любить заховатися десь у бур'яні чи в калині, задивитися на небо і мріяти. Тарас думає, що небо підпирають залізні стовпи, йому цікаво, що там далі за стовпами. Микита, старший брат, мабуть, уже бачив ті стовпи, бо як батько чумакував, то брав його з собою до Одеси. Тарас вирішує йти і подивитися. Долиною, потім левадою, потім ще трохи долиною підходить до могили. Казав дід, що в могилі козаки поховані. З могили видно село, дерев'яну темну церкву з трьома банями й залізними хрестами. Уже пізно, тому Тарас вирішує прийти ще завтра.

Дорогою додому зустрів чумаків. Вони підібрали його, бо хлопець йшов зовсім не в бік Кирилівки. Посадили хлопчика на віз, дали батіжок у руки. І Тарас, задоволений, їде, як справжній чумака. Чумацтво – важка справа, але хазяїн мажі, на якій їхав Тарас, казав: "Як на пана поробиш, то й цей Чорний шлях білим здасться". Тарас не втримався і запитав, чому шлях називається Чорним. "А того, хлопче, що цей шлях був колись найстрашнішим, найнебезпечнішим... лиха на ньому немало набиралися...", — сказав чумака. Хотів ще розпитати Тарас і про запорожців, і про розбишак, але вже й його хату видно. Тарас підбігає до дому. Родина вже вечеряє, а сестра Катруся його виглядає.

Сидить Тарас за вечерею, з великої спільної миски дерев'яною ложкою набирає

юшку. Бачить родина, що ведуть коваля, якого пан виміняв на хорта. І молодий коваль, до якого Тарас завжди бігав, прощається з усіма і йде Чорним шляхом. Тихо каже Тарас дідові: "А я знаю, що то за Чорний шлях". "А які ж нам і шляхи знати, крім чорних?" — каже дід і сумно схиляє голову з сивими довгими вусами.

МАНДРІВКА ДО МОНАСТИРЯ

Одного разу дід, Тарас і Яринка вирушили на прощу до Мотронинського монастиря. Дід був кремезний та міцний, хоч йому скоро сто років. От він іде рівною ходою, порепані чорні ноги впевнено ступають по закуреному шляху. Дід Іван щось бурмоче сам до себе.

Тарас весь час забігає то праворуч, то ліворуч, то в ярочок подивиться, то коло гаю в кущі залізе. За дідом та за Тарасом підтюпцем біжить маленька Яринка. Вона ледве вмовила маму відпустити її, бо має лиш сім років. Тарас мусить наглядати за нею, бо старший.

Дід іде, бурмотить щось, ледь ворущачи губами. Тарас питає діда, про що він шепоче. Дід каже, що на цьому шляху згадав славного Максима Залізняка і гайдамаків. В цих лісах вони збиралися, тут панів проклятих били. І розповідає дід, що у Вільшаній був колись титар, якого вбили пани. Та хіба титаря одного! Не стерпів народ, пішов у гайдамаки – боронити бідний свій край. У Мотронинському монастирі зібралися до Максима Залізняка запорожці, посвятили ножі свої та й пішли Чорним шляхом – панів бити. Був з ними й кобзар, сліпий Волох. Хто тільки вмів сокиру підняти, всі до Залізняка – навіть жінки з рогачами у ліси до гайдамаків подались. А раз поляки поховалися у гіллі на грушах. Гайдамаки й позбивали ті груші додолу; гупали, гупали так, що й навіки ліс Гупалівщиною назвали. Козацький сотник Іван Гонта теж приєднався до гайдамаків... А потім зрадили гайдамаків, цариця і її військо з шляхтою разом задушили гайдамаків. Гонту скатували, язика йому одрізали, четвертували, Залізняка в Сибір заслали.

Тарас заходить з дідом і сестрою у монастир. Це ж тут колись ховалися запорожці, переодягнені ченцями. Тарас не достояв до кінця служби, вислизнув на цвинтар і там побачив старого сліпого кобзаря, довкола якого зібралися люди. Хлопчик побіг до діда Івана в церкву і кличе надвір. Дід впізнає свого приятеля-кобзаря. Кобзар на прохання людей заспівав: "Ой, у неділю рано-пораненьку Під Умань виступали..." А Тарас тим часом читав на могилах написи по складах: "Семен Неживий", "Галайда Ярема".

Увечері прочани полягали спати під брамою. Поприносили вони до святих стін, до ченців свої скорботи, свої гіркі сльози, на останні копійки поставили свічечки перед образами, і легше стало на душі. Усі послули. Тільки ченці рахують чималий прибуток. І Тарас не спить. Він будить діда і питає, а що, якби знову гайдамаки, та на панів, та за волю!.. "Спи, спи, дурне, не базікай такого! — затуляє йому рукою рота дід. — Щоб ще почув хто!" Та не спиться Тарасові.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ПЕРШИЙ ДЯК

А читати Тарас вивчився дуже рано. Про школу першим завів розмову дід. Тарасові було і цікаво і трохи боязко йти до школи. Він не раз бігав під її вікнами і чув, як учитель, дяк "сліпий" Совгир, гучним голосом проказує: "Аз-буки!", а хлопці повторюють. А інколи чути плач та зойки: дяк б'є учнів.

Совгир не був сліпим, а тільки зизооким, але так уже його прозвали люди. Сам він був величезного зросту, схожий більше на запорожця, ніж на дяка. Він був п'яниця, так хто ж із дяків не п'є? У нього було десять-дванадцять босоногих хлоп'ят. Між них і опинився малий Тарас і з усіма почав повторювати співуче за дяком: "Аз-буки, аз-буки!" А вибігши з школи, співав з усіма хлопцями: "Аз - били мене раз! Буки - не потрапляй дякові в руки!"

Тарас до науки відчув велику охоту, хоч і важка була ота наука! Хіба що розуміли хлопці в тих словах, які повторювали за дяком? "Ти вчи, дурне. Потім зрозумієш, що та до чого - всіх так учили", — казав вдома дід.

Хлопців били триремінним батіжком, що висів завжди на стіні. Тарасові чи не найбільше від усіх перепадало... Швидко прочитає він те, що інші по складах виводять, і нудно йому сидіти в брудній, непривітній, голій хаті, з столом та ослонами, що зветься школою. Тільки дяк одвернеться, він шасть - і вже надворі, і вже дременув до стодоли. А там коло стодоли на соломі проти сонечка щасливі хлопці, які не ходять до школи. Та недовго доводиться Тарасові гуляти; де й не візьмуться два псалтирники - це школярі, що вже псалтир вивчають, - схоплять його та й тягнуть у школу. А дяк, звісно, по голівці його не погладить. У суботу, після вечірні, дяк влаштовував для всіх учнів "субітки": бив різками.

Тарас скінчив азбуку раніше за інших. Прийшов додому щасливий і гордий. "Казав дяк, — сказав батькові, — що вже часослов треба". І тоді Тарас виконував традицію: ніс у школу горщик каші, а в кишені - кілька мідяків. І каша і гроші були нагородою вчителів, яка належала з учнів при зміні книжок: азбуки на часослов, часослова на псалтир.

Таки добре вивчився Тарас читати. Іноді дідові прочита та так затягне "алілуя", що баби тільки головами похитують. "Оце буде дяк!" "Куди йому, - скаже батько. - Такий шибеник росте, що й управи на нього немає". "Дяк не дяк, а буде добрий козак, - усміхнеться дід, - і до науки мастак!"

НА ПАНСЬКІЙ ГУЛЯНЦІ. ВЕСІЛЛЯ

Катруся виростала тоненькою, сіроокою, дуже схожою на матір. І ласкава була, як мати, до всіх привітна. Мар'яна і Ганна були найкращими Катрусиними подругами. Тепер на них, трьох гарних дівчат, уже починали задивлятися парубки. Мар'яна, тиха та мила, з мрійними очима й русавою косою до пояса, була одиначка у вдови-солдатки Докії. Мар'яна була ніжна та гарна, білолиця, як панянка. Ганна, навпаки, весела та шумна була: і танцювати, і співати, і пожартувати з хлопцями.

Якось мама Ганни розповіла, що ходила у Вільшану і там побачила, що до пана приїхала панночка-небога з молодим. І такі там бенкети, такі плаття - спина гола, шия

гола, руки голі. Незабаром після того управитель наказав усім в селі збиратися гарно, бо панночку заміж віддають, усіх дівчат погуляти скликають.

Другого дня, в неділю, усі одяглися в новий одяг і пішли у Вільшану. Одстояли відправу в церкві, пішли на панський двір, а там дівчат і з Кирилівки, і з Вільшаної, і з Моринців (всі одного пана кріпаки). Дівчата ніяково-туляться до матерів: не знають, як і поводитися тут. На ґанок панського будинку вийшла сама панночка із своїм нареченим, і всі їй до землі вклонилися. Заграла музика, дівчатам наказали танцювати, щоб панночка подивилася. Мар'яні наказали заспівати весільної пісні. Соромливо, взявшись за руки, пішли дівчата колом, і Мар'яна затягла: "Зажурилася перепілочка..." Панночці сподобалося. Згодом дівчата танцювали і співали так, що навіть забули, що пани дивляться на них.

На балконі за столиком сидів старий пан із синами, панночка з молодим, гості. Пан вирішив подарувати дівчину панночці і попросив вибрати. Панночка вибрала Мар'яну. Її мама Докія заголосила. Мар'яна теж заплакала. Важко було розлучатися. З гулянок від пана поверталися, як з похорон. Вирядила Катруся подругу – засумувала, а Докія ходить, як смерть.

Та скоро за цим віддали заміж Катрусю. Тарас з цікавістю приглядався і прислухався до всього. Приїхали старости з паляницями, вклонилися так важно і таку чудернацьку мову повели, ніби вони мисливці і бачили, як куниця до них у хату забігла. Яринка й Тарас заховалися на піч і прислухалися. А Катруся стояла, соромливо опустивши голову, коло печі й колупала пальцем комин. Так годилося робити, коли сватають. Тато наказав вийняти рушники й хустку, і Катруся перев'язала ними старостів і молодого, того самого парубка, що вже з весни заглядався на Катрусю. А ввечері зібралася молодь потанцювати.

Після сватання пішли клопітні дні: і змовини про подарунки, і коровай, і дівчач-вечір. На дівчач-вечір зібралися всі Катрусині подружки, тільки Мар'яни не було. І сумно всім, що й Мар'яни немає, що Катрусю виряджають в сусіднє село. Стане вона молодницею, хтозна, як їй буде там, у чужій родині. Так уже хотілося Тарасові чимсь Катрусі прислужитися – сам він наламав калини і бруслини, а дівчата завітчали ягодами вильце молодій.

Та найцікавіше було, як у церкву виряджали. Одна з дівчат-світилок понесла весільну свічку, а друга мусила старий меч предківський нести, і дід урочисто виніс великий ніж – "свячений", гайдамацький. Увечері гуляли... Тарас глянув на сестру. Зустрілися вони очима, і стало йому сумно-сумно... Ніби Катруся сказала: "Як же ти без мене будеш, прибуду?" І Тарас думав: "Як же в хаті буде без Катрусі?"

СМЕРТЬ МАТЕРІ

Похорон матері. Тато іде сірий, зігнутий і не відриває очей від труни. Тарас іде за руку з Яринкою, а за Яринчину спідницю тримається сліпа Марійка. Микита веде Йосипа. Мати майже все літо конала, бідна, та хіба ж лановий на те зважав? І жала, і в'язала, як завжди, а вже як обмолотились – доходилися її ноги, доробилися руки, – лягла на покуті і не встала.

Усі плакали. Яринка теж захлиналася від сліз. Почали кидати землю на маму, і виріс горбик, виросла ще могила. Григор глянув на дітвора – одно одного менше, згрудилися коло нього.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

МАЧУХА

Став уже Тарас "скорописцем" – виводив криві літери на дошці, як тут на село прийшов інший дяк. Совгир помандрував в інше місце. Такого гірко п'яниці, як новий дяк, хлопці не витримали. Забрав і Тарас свою зброю – таблицю, перо й каламар – та й утік за всіма додому.

Дома завжди були злидні такі, що й миші не заводилися, та була Катруся, і малим весело було дивитися на світ. А як поїхала Катруся, поховали матінку, і хата – як страшна темна пустка. Бігає обідрана малеча. Сказано – як батько вмере, то це ще пів сироти, а як мати, то вже ціла сирота.

На другому кутку в селі жила вдова, не стара ще, тільки то біда, що і в неї трійко дітей. "Нічого, – подумав батько, – може вдвох якось легше буде всім раду дати". Недовго тягли – повінчалися, і переїхала мачуха до хати Шевченків. Зиркнув Тарас на мачуху – відразу вкололи сердиті очі і обличчя без усмішки, непривітне. Коло неї туляться її діти – хлопчик Степанко, трохи менший за Тараса, двоє дівчат – таких, як Яринка і Марійка. Усі чорні дивляться спідлоба на білоголових Шевченків. Тільки вийшов батько з хати, мачуха наказала Яринці малу няньчити, а Тарасові – в дворі прибрати.

І почалося... З ранку до вечора чують сусіди – репетує мачуха, лає всіх – і дітей, і чоловіка. "Ото вже грім-баба", – зниже плечима дід, як зайде глянути на онуків. Та такий уже старий він став, що й рідко коли доплентається. Сидить усе коло своєї хати на призьбі та й ворухить губами – згадує, мабуть, щось.

Зведенята між собою, як чортенята, живуть, тільки й чути плач та крики. Та яку шкоду мачушині діти не зроблять, все на батькових звертають. Отоді вже мачуха розійдеться! А батько тільки гляне на нещасних дітей своїх, махне рукою та й подасться кудись подалі від рідної хати. Навіть радіє, як прикажчик його кудись їхати пошле.

Мачуха роботи для Тараса не жаліє. Коли у свято вирветься Тарас, то біжить аж у Зелену, до сестри своєї Катрусі. Гляне Катруся і руками сплесне. Худе, брудне, голодне, у голові хто й зна що завелось. Лишенько ж моє, сирота! Заплаче Катруся, обмиє, облатає, нагодує, та так, щоб свекруха не знала. І бачить Тарас, що й Катрусі життя не мед. Ходить на панщину, дитину з собою бере, десь у холодочку покладе, а сама снопи в'яже. А вдома свекруха люта, чоловік п'є...

Якось, коли тато кудись поїхав, до них зайшов переночувати солдат. Двадцять п'ять років, бідолаха, відслужив. Забрали його молодим парубком, а повертався сивим, хворим. Увечері Тарас не відходив від солдата, все розпитував. І до пізньої ночі

розповідав старий солдат і про муштру в казармах, і про важке життя солдатське. Пізно полягали спати. А вранці встав, глянув у гаманець – нема грошей, що ніс у подарунок своїм. Мачуха сказала, що то Тарас вкрав. А то ж її Степанко вкрав. Ледве втік Тарас від розлюченої мачухи. Заліг у кущах калини, весь здригається від сліз, потім заснув. Яринка його знайшла, принесла дві печені картоплини. Лишився Тарас ночувати в кущах.

Чотири дні Тарас не вертався додому. До нього прибігала Яринка, раз і кучеряву Оксаночку привела, яка віддала хлопцеві двоє червонобоких яблук. Та на п'ятий день Степанко дізнався про схованку Тарасову. Хлопця зловили і так били, що він мусив збрехати, що то він вкрав. Сказав, що закопав у садку, але не пам'ятає де. Напівмертвого хлопця кинули в комору. Мачуха відкрила матінчину скриню, вийняла звідти нову ще юпку і продала. Ті гроші віддала солдатові. А ввечері Яринка побачила, як Степанко, коли не було нікого в хаті, вийняв із-за образів сорок п'ять копійок і дременув з ними на вулицю.

СПАДЩИНА

У березні тато поїхав аж у Київ – панське добро якесь возив. Там застудився, занедужав. Треба б було трохи полежати, та де там – женуть на роботу. А з панщини тата вже принесли. Вже погляд був каламутний. Як поклали на лаві, сказав: "Приведіть усіх". Усі діти зібралися, усі родичі. "Хату Микиті залишаю, він старший, – і почав усіх обділяти. – Реманент – Йосипові, скриню з материною мізерією Яринці і Марійці... – Зупинився поглядом на Тарасові, вже з трудом сказав: – Синові Тарасу з мого хазяйства нічого не треба, він не буде абиякою людиною. Буде з нього або щось дуже добре, або велике ледащо – для нього моя спадщина або нічого не значитиме, або нічого не допоможе!"

До півночі батька вже й не стало. Сіли родичі радитися, що з дітьми робити. Тараса хотіли віддати свині пасти, але хлопець відмовився. І тільки поховали батька, зібрав Тарас у свою торбинку каламар, перо та крейду і пішов по шляхах шукати собі долі, і почала доля його чесати, як мачуха.

ПО ДЯКАХ

Коло церкви стояла школа. Виглядала погано: вибиті шибки, роками немазана, порепана долівка, сірі брудні стіни. Така була школа в Кирилівці, і царював там неперевершений п'яничка – дяк Богорський. Увечері до Богорського постукав Тарас. Хлопець просив дяка прийняти його за наймита. Лишив дяк сироту коло себе. І відразу вони пішли співати попід хатами, щоб зібрати щось поїсти. Та зібравши трохи їжі, дяк не поділився з Тарасом, а відправив спати у куток. Не вперше було засинати Тарасові голодному, він і заснув.

Так почалося самотнє життя Тараса. Ще й треті півні не проспівали, а він уже встає – і по воду, і піч затопити, і в школі прибрати, бо як не встигне, то дяк добре йому патерицею спину почухає. Зі школи хлопці біжать додому, гуляють собі, а Тарасові треба заробити. А заробіток – це мерці. Вже всі на селі знали: краще за малого Тараса ніхто псалтиря не прочитає, усі й кликали його. І не було за два роки жодного

покійника в Кирилівці, щоб Тарас над ним не читав. Нелегка ця робота – всю ніч над труною псалтир читати. А дяк забирав гроші, Тарасові давав лиш п'ятака. Купить Тарас бубликів – ото й обід. Але іноді і з тих злиденних п'ятаків купить цукерку довгу в папері і віднесе Яринці та сліпенькій Марійці.

Якось приховав свій же зароблений п'ятак, не показав дякові. Купив грубого сірого паперу і зробив таку самісіньку книжечку, як у дяка на полиці лежить. Утік аж за село, сховався в бур'яні, вийняв папір, книжечку, яку захопив з полиці, і з паперу таку самісіньку зробив, вимережив її візерунками різними і почав списувати з дякової книжки у свою. Були то вірші мудреця народного українського – Сковороди.

Що далі, то важче було йому жити у дяка. Іноді зустріне Тарас Оксаночку на вулиці і одвертається – такий він уже брудний, і зиму й літо в дірявій свитині.

Якось читав він над старою бабусею шевчихою, і старий швець дав йому ремінь на чоботи. Заховав Тарас ремінь на горищі і навіть веселіший став, бо ж будуть чоботи. Та якось дяк знайшов ремінь, продав і пропив гроші. Тоді і вирішив Тарас йти від нього до лисянського дяка-малюра. А на прощання Тарас взяв зі стіни трійчатку та від усього щирого серця відшмагав п'яного дяка.

Лисянський дяк погодився взяти його учнем, але Тарас відразу помітив, що звичаї його такі ж самісінькі, як і Богорського. Для першої науки послав його дяк воду носити, а як наносив повну діжку, наказав на залізному листі мідянку-фарбу розтирати, і так цілісінький день без спочинку. Перший день усе робив Тарас. На другий задумався – чи й далі така наука буде? На третій – спитав дяка, чи вчитиме ж малювати. Дяк закричав, насварив хлопця. На четвертий день Тарас не витримав, захопив свою торбинку і подався геть.

Пішов хлопець до дячка із села Тарасівки. Дяк, худий, рудий, із скуйовдженою кіскою, довго мовчав на прохання Тараса. А потім сказав показати ліву руку. Тарас показав руку, і дяк сказав: "Нічого з тебе не вийде, хлопче, ні швець, ні кравець, ні на дуді грець. Іди собі з богом". З важким серцем, понуривши голову, повертав Тарас у рідне село.

ЧАБАН, МАЛЯР, КУХАР

Тарас вернувся у своє село і пас ягнят. Якось було йому дуже сумно. Опустив голову на коліна й заплакав. Раптом чийсь ніжний приторк відчув він на шиї. Глянув. Дивилися ніяково й ніжно великі карі очі, а навколо рожевого личка світлі кучері з коси вибилися. Дівчинка витерла широким рукавом очі Тарасові. То була Оксана, ота кучерява Оксаночка, з якою гралися маленькими! Вона виросла, стала ще краща. Тарас дивився ніяково, але ніби сонце засяяло знову. Вона сіла коло нього і поклала руку на плече. Потім схопилися за руки й побігли вдвох до ягнят і, так само тримаючись за руки, весело погнали їх до води.

Він був і пастухом, і погоничем, і чим він тільки не був, і чого тільки не робив! Але йому ж хотілося бути малюрем! Все, що бачив він, йому хотілося змалювати. І гаї, і тополі, і... Оксаночку. Так минали літа, і було йому вже 15 років. "Ледащо!" – казали люди. Бо замріється пастух, а череда в шкоду зайде. Або тут попові запрягати треба, на

хрестини чи на похорони їхати, а погонич десь у садку під грушею притулився і виводить щось на папері.

...І знову, як колись, закинув Тарас торбинку за плечі і пішов шукати щастя. Він шукав його недалеко. У селі Хлипнівці, що за Вільшаною, дяком був теж хороший маляр. До нього і прийшов Тарас. Дяк наказав йому намалювати хату, і малюнок Тарасів йому сподобався. Та потрібен був дозвіл від пана, щоб хлопець в дяка жив і вчився. Мусив іти Тарас у Вільшану та просити в управителя, щоб такий документ дав.

Управитель, той самий, що збирав колись дівчат на гулянку, сьогодні одержав від молодого пана Енгельгардта листа. Коли прийшов Тарас, управитель сказав, що йому саме такого хлопця й треба (в листі йшлося про те, що пану потрібні козачки). Тараса одвели на кухню. Він глянув з вікна, ніби прощаючися з луками, гаями, ставками. То хоч вільно він бігав собі скрізь, а тепер – ніби в клітку його посадили.

Так Тарас потрапив до свого пана Енгельгардта.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

"МІЙ ВЛАСНИЙ ХУДОЖНИК"

Зараз Тарас у Вільні. Він козачок у пана. Мусить цілий день сидіти у передпокої та виконувати панові накази. Кухаря з Тараса не вийшло: далі того, щоб попіл вигребти або казани почистити, не пішов. Та й то робив абияк. Тому коли пан прислав листа, щоб усю гвардію козачків, яких зібрали, прислати до нього у Вільно, управитель послав і Тараса.

У листі, де повідомлялося, скільки відправляють до пана всяких продуктів і скільки хлопців, проти прізвища Шевченка було написано: "Можна вивчити на хатнього маляра". Але пан на це не звернув уваги. Йому здалося, що саме з Тараса вийде хатній козачок. Слово "козачок" було ненависне Тарасові, певне тому, що походило від любого йому слова "козак". Були діди вільними козаками, а онуки стали у панів "козачками"!

Нудно було на службі. Краще вже, коли пан їде кудись і бере Тараса. Тоді хлопець хоч світу трошки міг побачити. По дорозі на заїздах не без того, щоб не поповнити свою колекцію малюнків, а коли пана нема дома, з цих дешевих ярмаркових картинок Тарас перемальовував.

6 грудня у Вільно, як і в усіх великих містах, "благородне дворянство" давало пишний бал. Адже це був день іменин імператора всеросійського Миколи І. Пан Енгельгардт теж збирався на бал. А Тарас планував малювати під час відсутності пана.

Ввечері, коли всі заснули, Тарас взявся перемальовувати знаменитого генерала Платова. Хлопець так захопився, що не помітив, як пан повернувся... А на ранок двоє здорових лакеїв потягли бідолашного Тараса на стайню, і надовго смуги від різок залишились у нього на спині. Тарас не кричав, хоч били його до крові. Тільки сльози котилися по обличчю, і більше від несправедливості, від знущання, а не від пекучого болю.

Увечері зібралося у Енгельгардта кілька друзів. Тарас, зблідлий, похмурий,

прислужував їм. Розмовляли про се, про те, у того пана театр, у того – балет. І раптом Енгельгардт сказав: "Пхе! Балет! А в мене, хе-хе, вже мій власний художник росте". Другого дня Тараса віддали в науку до якогось маляра.

ЧАСТИНА ДРУГА

У ВІЛЬНО, ГОРОДІ ПРЕСЛАВНІМ...

Раптом Вільно стало дуже дорогим і любим серцю Тараса. Він і раніше бачив, як мальовничо тече Вілія, бачив чудові старовинні костьоли і замки. Та раптом після одної вечірньої відправи у костьолі святої Анни, куди він зайшов по дорозі від навчителя-маляра, йому здалося все зовсім іншим на світі. Там він побачив дуже гарну дівчину: тоненька, невисока, гарні брови на тонкому мінливому личку. Її темні очі зустрілись із здивованим, захопленим поглядом сірих великих очей Тараса. Він стояв у куточку, мнучи в руках старий капелюх. І одежина на ньому була стара... Але стільки щирого захоплення було в цих сірих очах, в усьому обличчі, що дівчина глянула ще і ще. Вона не була з пишних панянок. Це було видно з її простенького платтячка, з легкої дешевої хустинки. Та ні дівчина, ні хлопець не звернули ніякісінької уваги на одяг.

За кілька днів він не витримав і знову зайшов до костьолу святої Анни. Чорнобрива дівчина стояла на тому ж місці. Він недовго чекав, поки вона обернулася і пізнала його. Він спалахнув, але не втік, як уперше, а достояв до кінця. Добре, що була субота, пан поїхав кудись розважатися, і Тарас був увесь вечір вільний. Вони вийшли разом з церкви. Дівчина заговорила з ним – Тарас ніколи не насмілювався б заговорити першим.

Її звали Дзюнею Гусиковською. Вона була швачкою, і була трохи старшою віком за Тараса. Про все це вона швидко розказала по-польськи, бо була полькою, і дуже сміялася, як Тарас перекручує польські слова – хоча, живучи вже два роки у Вільно, їздячи з паном у інші польські міста, він уже розумів досить добре польську мову. Але називав він її не Дзюнею, а Дунею. Про це знайомство він не розказував, звичайно, нікому, але вони бачилися кілька разів.

Дуня була письменною, читала книжки, вона бувала серед молоді ремісничих цехів; до неї, такої гарненької, залицялися студенти. Вона дихала тим повітрям, яким дихала молодь Польщі, серед якої вже лунали запальні слова поезії Адама Міцкевича. Польська молодь мріяла про відродження Польщі.

Якось увечері, чекаючи на дівчину, Тарас думав про те, що вона вільна, а він – кріпак. Що перед ним попереду? Прийшла Дуня. Їй було байдуже, що він кріпак, що він обідраний, що він нічого не має. Дівчина подарувала йому сорочку, яку сама пошила, щоб на свята надів. А ще прочитала таємні заклики поляків-повстанців до росіян проти царя Миколи. Ураз майнули в голові Тараса оповідання старого діда Івана про гайдамацькі повстання за волю. У Тараса все загорілося всередині.

Він схвилюваний повертався додому і не знав, що тепер, перед 1830 роком, не тільки у Вільно в гуртках молоді почувалося наближення бурі, а і в усій Польщі. Почував його і пан Тараса, лейб-гвардії полковник Павло Васильович Енгельгардт. Пан знав, що повстання неминуче, і треба негайно вирішити, що робити. Він вирішив заздалегідь тікати до Петербурга. Пан виїхав, а потім звелів і усій челяді, і Тарасові в

тому числі, вирушити до Петербурга. Наче серце розкололося надвоє. Тарас таки вислизнув, щоб попрощатися з Дунею, але ніде не міг знайти її. Де вона жила, він не знав.

Вже починалася зима. Шлях був неблизький, нелегкий... Ударили морози. Рушила повільно валка з панським добром, сунули за возами кріпаки. Тарас йшов замерзлий, голодний, насупивши брови.

У ЦЕХОВОГО МАЙСТРА ЖИВОПИСНИХ ТА МАЛЯРНИХ СПРАВ

Перші роки, по приїзді з Вільно, Тарас жив то у Петербурзі з своїм паном, то у його тещі, поблизу Луги, то працював у брата свого пана – Василя Васильовича.

Про Ширяєва Тарас довідався випадково. Він возив скло з скляного заводу Василя Васильовича Енгельгардта для артілі Ширяєва, який тоді взяв підряд на малярні, живописні та скляні роботи в будинку Сенату. Ширяєв був високий, худорлявий, з рідкою рудуватою бородою, Він дивився на своїх підмайстрів та хлопчиків-учнів суворо, з-під насуплених брів, умить помічав усі огріхи та помилки в роботі. Вся його артіль тремтіла перед ним. У Тараса просто пальці свербіли, коли він бачив, як розмальовують плафони, як оздоблюють стіни. Управитель помітив, як палають у хлопця очі, коли він дивиться на живописні роботи, і він замовив слово перед паном Тараса. Пан Енгельгардт, зваживши всі вигоди від цього – адже давно вже він подумував про "власного художника", — віддав Тараса в науку до Ширяєва. Навчання мало тривати 4 роки. З Тарасом вчилися інші хлопці, і жили вони у бідній маленькій комірчині на даху будинку Ширяєва. Перші роки навчання у хазяїна хлопці були фарботерами та ще вдень виконували різні доручення не лише хазяїна, а й хазяйки.

Де ж ви, мрії про живописні роботи? Тарас із товаришами тре фарбу, носить цеберки з охрою та крейдою, довгі малярські пензлі. На нього покрикує хазяйка – дружина Ширяєва, жінка з характером, скнариста. Лайливим, завжди гребливим голосом, коли розмовляє з хлопцями-учнями, посилає то на базар, то в крамничку, то доручає різні хатні чорні роботи. Лише в найкращих випадках, інколи, доручають Тарасу пофарбувати якісь прості паркани та дахи.

Хазяїн жив на Загородньому проспекті в досить хорошому будинку, та хлопці на чисту половину майже не заходили, їхнім приміщенням була мансарда. Та якось Тарас завернув у хазяйську кімнату-вітальню. Хлопця вразили картини на стінах та книжки у шафах. А якось, коли до хазяїв прийшли гості, Тарас підслухував, як вони читають вірші Пушкіна, Жуковського. Тарасу було дивно, що ці поети теж жили у Петербурзі. "Хіба це можливо? – не розумів Тарас. — Вони ж вірші, книги пишуть. Хіба вони звичайні люди, щоб жити в звичайних будинках, ходити по вулицях, стріватися з людьми. Дивно це все!" Тарас довго не міг заснути, бо мріяв дістати книжки і почитати.

На клаптиках паперу Тарас завжди в короткі вкрадені хвилинки щось малював – вигадував нові візерунки для стін, плафонів, доповнював, змінював те, що бачив. Товариші-хлопці з захопленням дивилися: "Так і хазяїн не вигадась!" — говорили, адже Ширяєв не був дуже талановитим. Згодом і сам хазяїн помітив талант Тараса. Він наказав хлопцеві зробити візерунок для плафона квартири, яку почав оздоблювати,

скупими точними словами пояснивши, що потрібно. Але становище Тараса не покращало, тільки роботи додалося.

День за днем, рік за роком минає четвертий рік відтоді, як він працює у Ширяєва. Минає 22-ий рік його власного життя.

1 липня було велике свято у Петергофі. Тарас ніколи там не був. І от в неділю, коли саме випало свято, він пішки пройшов від Петербурга до Петергофа. Здавалося, всі жителі Петербурга вирішили побувати на святі. У широких алеях гуляла розкішно вбрана "чиста публіка". Тараса вразили бризки фонтанів, палац, статуї, пишний натовп... Та раптом він побачив серед людей самого Ширяєва з дружиною, тож змушений був сховатися, а потім вернутися додому. Хіба могло бути свято для нього? Він дістався свого горища і, простягшись на сіннику, заснув важким сном.

Якось у неділю хазяїн з хазяйкою поїхали в Царське село. Тарас почув мимохідь, що там уперше їздитимуть на залізниці. Та хіба вони потім розкажуть що? Увечері зупинився Тарас коло юрби, що зібралася на розі їхнього проспекту. Усі тільки й говорили про загадкову залізницю. Потім Тарас читав про залізницю в газетах і все ніяк не міг збагнути і не міг уявити, який же він – паровоз?

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

БІЛА НІЧ. СВЯТО

У кожної людини свій шлях. Одні манівцями, важкими, камінням забитими стежками виходять до світла, інші й зовсім заблукають у темряві, а іншим – ніби сонце одразу освітило. Різним життям живуть люди, різними шляхами йдуть і, починаючи їх, не знають і не відають, з чийми іншими зіткнуться.

Одного дня у залах будинку Академії художеств усі чекали Карла Брюллова, який щойно приїхав з Італії. Про цього чоловіка говорила не тільки вся Академія, а весь Санкт-Петербург та навіть Європа. Куди не підеш – скрізь тільки розмови про його картину "Останній день Помпеї" та про його повернення з Італії.

Картина прибула в Росію за кілька місяців до приїзду Брюллова, і художники влаштували бенкет прямо перед нею. Картина була виставлена в одній із зал Академії, і завжди перед нею був натовп народу. Не лише люди вищих кіл, кожен більш-менш освічений житель Петербурга вважав своїм обов'язком на власні очі побачити картину.

Чекаючи на Брюллова, один з учнів Академії, Аполлон Мокрицький, розповідав друзям, що Гоголь назвав картину світлим воскресінням живопису, який довгий час перебував у летаргічному стані. Молодий чоловік з лагідним приємним обличчям – Іван Сошенко, підхопив думки Мокрицького.

Чекали Брюллова художники, літератори, музиканти. Серед них – байкар Іван Крилов, конференц-секретар Академії художеств Василь Григорович, поет Василь Жуковський, композитор граф Михайло Вієльгорський, граф Федір Толстой.

Карл Брюллов сам був вихованцем Петербурзької Академії художеств. По закінченні навчання поїхав до Італії для удосконалення свого художнього таланту.

Його цікавила радісна яскрава природа, краса людини. Він часто працював на відкритому повітрі, втілював у свої картини справжнє життя. Якось він подорожував з братом Олександром і побачив Помпеї. Карл розшукав спогади Плінія Молодшого про загибель Помпеї і вирішив написати на цей сюжет велику картину. З яким запалом і з якою нелюдською настирливістю працював він! Художник був наче одержимий.

Повернення Брюллова на батьківщину з Італії, де він прожив кілька років, було своєрідним тріумфальним походом. Увага всіх була прикута до невеличкої, але стрункої і міцної постаті Карла Брюллова. Палкий захват охопив усіх. Грала музика, лунали привітання. Потім Брюллова привели до зали, де був приготовлений обід. Брюллов дякував своїм учителям і пив за їхнє здоров'я. Старі професори із сльозами на очах вклонялися і міцно цілували свого колишнього учня. А коли Брюллову вручили вінок із лавр, він поклав вінок на сиву голову свого колишнього професора. "Хіба можна бути щасливішим, ніж ми сьогодні!" – прошепотів Аполлон Мокрицький.

БІЛА НІЧ. ЗУСТРІЧ

Тарас ніяк не міг заснути в петербурзьку білу ніч. Він взяв з собою папір і олівці та все для роботи вдень, щоб не вертатися, і пішов у місто. Вийшов на набережну, минув університет, Академію наук, Академію художеств, з якої линули голоси і співи... Що діється зараз там, уночі? Тарас іде далі. Напроти над Невою – Зимовий палац, де живе сам цар Микола I. З вікон його їдальні добре видно Петропавловську фортецю, де конають у ланцюгах борці за волю.

Тарас простує до Літнього саду. Коли б він знав, що Пушкін недавно навіть жив тут і ходив у Літній сад. Зараз нікогісінько тут нема. Тарас пройшов садом, повернувся в алею статуй і почав перемальовувати. Його почуття, думки, мрії були збуджені прогулянкою. Хотілося заспівати рідну пісню, яку співали сестри, мати, старий дід. Цього, звичайно, не можна робити. Але в голові линули ці пісні, з якимись новими, своїми словами, і замість того, щоб малювати, як збирався, на рисувальному папері він записує свої пісні. Перед очима – широкі степи, зелені гаї і діброви, рідний Дніпро з тихими вербами.

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилі підійма...

Як дивно, як несподівано прийшло натхнення! Та це ж вірші, такі вірші, які чув, які читав у книжках Жуковського, Пушкіна!.. Біжать рядки за рядками. Легко, без напруження, Тарас пише рідною своєю мовою.

Тепер у нього почалося подвійне життя. Удень він працював, а вночі йшов на своє улюблене місце в Літньому саду і знову писав там свої вірші та перемальовував статуї античних богів.

Якось Тарас так заглибився в малювання, що не помітив, що сьогодні він не один. Якийсь чоловік нечутно підійшов до хлопця і поклав йому руку на плече, а потім похвалив малюнки. Коли Тарас розповів, що родом з Вільшаної, чоловік радісно обняв

за плечі Тараса: "Так ти ж мій земляк! Я ж з тих країв!" Новим знайомим Тараса став Іван Сошенко, який відразу відчув якийсь зв'язок з цим обідраним малярським учнем, якусь відповідальність перед його щирим глибоким поглядом.

ЗМОВА ДРУЗІВ

Карл Брюллов жив в Академії художеств. І студенти, і професори називали його приміщення з майстернею "портиком". "Портик" одразу зробився улюбленим місцем усієї молоді. Найбільше пощастило захопленому Аполлону Мокрицькому: він став учнем Брюллова. Крім натхненної, справжньої науки мистецтва, це ще значило велику дружбу, спільні інтереси, вечори і ночі в палких суперечках, розмовах, ліричних спогадах, інколи в шумних молодих розвагах.

Іван Сошенко був сином бідного богуславського міщанина, але хлопцеві вдалося вирватися до Петербурга, потрапити до Академії. Після тої несподіваної зустрічі в Літньому саду Іван і Тарас вже бачилися кілька разів. Сошенко згадав, як хотів Тарас, прийшовши уперше до нього в гості, поцілувати йому руку, як він сам висмикнув її і почервонів, і Тарас переляканий втік. Навіть йому, Сошенкові, не багатієві, не панові якомусь, важко було збагнути одразу, що всі свої 23 роки Тарас був у становищі раба, людини, на яку ніхто ніколи не зважав. Але у хлопця були такі жваві очі, такий допитливий розум, така цікавість до всього і безперечний талант до малювання. Це привертало до нього молодого художника, і він уже розповів про юнака своєму другові Мокрицькому.

Мокрицький і Сошенко розговорилися про Тараса, хотіли якось допомогти. Вони вирішили піти до художника Олексія Венеціанова, який був людиною виключної доброти. Венеціанов слухав Сошенка уважно, і в його добрих, по-старечому вже вицвілих очах було непідробне співчуття і сум. Венеціанов сказав, що поки Тарас кріпак, шлях в Академію для нього закритий. Художник порадив не кидати Тараса, а підтримати, підучити, познайомити з Григоровичем, з Євгеном Гребінкою. Порадив давати хлопцеві книжки, повісти на виставки.

ВОДА КАМІНЬ ТОЧИТЬ

Іван Сошенко давно не бачив Шевченка, тому якось прийшов у театр, де Тарас розмальовував стелю. Тарасові ніколи було й дихнути, так завалив його роботою Ширяєв. Та тепер, нарешті, робота була цікавіша, ніж фарбування парканів. Тарас міг тепер хоч трохи виявити свою мистецьку вдачу. Після ремонту у театрі закінчували ліпні прикраси, розмальовування плафонів, арок. Вже навіть репетиції йшли повним ходом. Театр мав відкритися цього року новою оперою ще мало відомого широким колам молодого композитора Михайла Глінки "Іван Сусанін".

У театрі Сошенко побачив Жуковського і графа Вільєгорського. Граф Михайло Вієльгорський, високий, рум'яний старик, з величною поставою і сивим хвилястим волоссям до плечей, був одним із найосвіченіших і найкультурніших людей в галузі мистецтва на той час. З ними був і Глінка. Сошенко, проходячи мимо, скромно вклонився цій групі і пішов далі. Він зустрів механіка сцени, і той сказав, що Шевченко – хороший хлопець, талановитий, усі малюнки Ширяєву робить, а цілісінський день на

самому чорному хлібі. Сошенко вирішив поговорити з Ширяєвим про Тараса.

Побачивши суворе обличчя Ширяєва, яке ніяк не сприяло люб'язній розмові, Іван Сошенко раптом зробив найприємнішу усмішку. У розмові Сошенко хвалив Ширяєва і таки добився дозволу приходити до Тараса та вчити його.

А Тарас під самісінькою банею вимальовував якийсь візерунок, увесь захопившись роботою і мугикаючи собі під ніс. "Нічого, вода камінь точить! — усміхнувся Сошенко. — А я не відступлюся. Треба його малюнки показати Великому Карлу і розповісти про нього Жуковському. Це твій обов'язок, Іване!"

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ДРУЗІ З ОЛІМПУ

Прем'єра у театрі відбулася з успіхом. Останнім часом панувала мода на італійську музику. А тут зі сцени лунали рідні російські наспіви.

У ложі, що її з великими труднощами зумів дістати в останні дні меткий на такі справи Аполлон Мокрицький, зібралися молоді художники з Карлом Великим (так називали Брюллова).

Сошенко, користуючись нагодою, говорив з Брюлловим про Шевченка. Брюллов сказав, що Тараса не можна кидати напризволяще, бо він - талант. "Він повинен бути вільним! — говорив Карл Великий. — Я сам візьмуся за цю справу, говоритиму з його паном..."

Після прем'єри у тісному чоловічому колі ближчі друзі святкували успіх Михайла Глінки. Зібралися усі: Брюллов, граф Віельгорський, Жуковський, Пушкін і сам Глінка. Брюллов вирішив порадитися з Жуковським і Віельторським щодо справи Шевченка...

Малярський сезон закінчився, відкриття театру відбулося. Тарас був вільнішим. Сошенко скористався напівдозволом-напівзапрошенням Ширяєва і вже не раз і не два заходив до нього на Загородній проспект і забирав Тараса. Вони ходили в Ермітаж, в Академію, до Великого Карла.

Якось Тарас повертався додому щасливий. Великий Карл по-домашньому, в червоному халаті, розмовляв, жартував із ним, дивився його малюнки, хвалив, робив зауваження. Увечері прийшов до Брюллова в гості поет Жуковський. Тарас хотів утекти, але його не пустили. Жуковський за руку, як з усіма, привітався з ним.

Сошенко і Мокрицький давали Тарасові читати книги, які радив Карл Павлович. А якось Сошенко повів Тараса до Євгена Гребінки. Яким рідним, давно забутим теплом і затишком повіяло на Тараса. Байкар Євген Гребінка мав досить значний успіх серед петербурзьких літераторів. Його друкували журнали, бо його повісті й оповідання любили читати. У Гребінки усі завжди залюбки збиралися. А ще у Гребінки була пристрасть - усіх пригощати, особливо в тих випадках, коли з Полтави від рідних прибували посилки.

Тарас мало не розплакався, почувши рідну мову. Тут був і другий земляк, Григорович, і з ним одразу переговорив Сошенко про Тараса, як радив старий

Венеціанов. За столом Гребінка все підкладав у тарілки і підливав у чарки. Після вечері він із скромною гордістю показав останню свою книжку – переклад пушкінської "Полтави". Гребінка запропонував Тарасу спробувати зробити ілюстрації до "Полтави".

ВІН ПОБАЧИВ ПУШКІНА

За кілька днів до цього Мокрицький з захопленням розповідав Тарасові, що вчора ввечері до майстерні разом з Жуковським приходив Олександр Пушкін. І через три дні він знову прийде, бо Карл Павлович буде його малювати. Мокрицький запропонував Тарасу прийти, ніби з якоюсь справою, щоб побачити самого Пушкіна.

Тарас перечитав "Полтаву" і на третій вечір, як було умовлено, зайшов до Мокрицького. Аполлон був сумний і сказав, що Пушкіна вбито на дуелі. Вони пішли до помешкання поета, де вже було багато людей. Пушкін лежав на столі в чорному сюртуці, спокійний, поважний. Кучеряве русаве волосся і бакенбарди рамкою облямовували жовте лице. В головах його стояв Жуковський, і великі сльози котилися по його доброму обличчю. Кусаючи губи, стояв ліцейський товариш Пушкіна і секунданта останньої фатальної дуелі – Данзас.

Мокрицький побачив багато літераторів, художників, музикантів. Вони всі зібралися сюди, але й безліч чужого, нікому не знайомого народу приходило попрощатися з своїм найулюбленішим поетом. Тарас не міг піти зараз із цієї кімнати. Він став у куточку і дивився. Він хотів навіки запам'ятати це обличчя, яке довелося йому побачити лише мертвим. Він поглянув на Мокрицького, і вони зрозуміли один одного. Мокрицький вийняв з кишені аркуш паперу, поділив надвоє і дав половину Тарасові. Із свого куточка вони швидко почали змальовувати останній портрет.

Раптом якийсь студент почав читати вірш:

Погиб поэт! – невольник чести –

Пал, оклеветанный молвой,

С свинцом в груди и жаждой мести,

Поникнув гордой головой!..

Мокрицький потягнув за руку Тараса і сказав, що треба йти, бо прийшли жандарми.

У Брюллова в майстерні сиділи смутні його друзі, сиділи учні – Мокрицький, Сошенко, в куточку, в затінку, примостився мовчазний Тарас. Сумні, зажурені були всі. Старші обмірковували видання повної збірки творів Пушкіна. Брюллов одразу накидав ескіз фронтиспісу: Пушкін стоїть на скелі Кавказу з лірою в руках. Брюллов говорив, що Пушкіна ненавидів цар та його клятві жандарми.

ЦІНА ПОРТРЕТА

У товаристві Сошенка, його друзів, у майстерні Брюллова Тарас нарешті відчув себе людиною, молодою, повною сил і надій, жадоби до знань, до творчості. Він прислухався до кожного зауваження Карла Павловича і намагався в міру своїх умов виконувати все, що той радив. Він чув, як Карл Павлович, завжди радив своїм учням якнайбільше малювати з натури, вивчати живе людське тіло.

Але ж де взяти Тарасові "живу натуру"? У неділю Тарас відпросився у Ширяєва на

Мохову, до свого пана Енгельгардта. Серед панської челяді його старий друг – земляк Іван Нечипоренко, добродушний, спокійно-меланхолійний дядько. Його і взявся змалювати Тарас. Він не почув, як у передпокій зайшов сам пан, Павло Васильович Енгельгардт. Панові сподобалося, як малював Тарас, тому він наказав піти за однією адресою і намалювати портрет пані Аделі. Портрет Івана не був закінчений. Проте скільки знайомих дам пана довелося відтоді малювати Тарасові. Ще б пак – "його власний художник". Іноді він давав за портрет карбованця, а іноді тільки гаркав і робив дурні зауваження, бо зовсім не розумівся на живопису.

У пригніченому настрої Тарас не міг малювати. Він писав на клаптиках паперу сумні-сумні рядки. За цим і застали його якось Сошенко та Мокрицький. Мокрицький попросив дозволу взяти написане і в той же вечір знову повів розмову з Брюлловим про Тараса. При їхній розмові був і Григорович. "Ні, людина з такими почуттями й думками не може лишатися кріпаком! — схвильовано казав Брюллов, прочитавши вірші Тараса. — Я сам поїду до його пана".

Нетерпляче чекали Брюллова Сошенко і Мокрицький. Але яким сердитим повернувся їхній маестро! Він не зміг домовитися з Енгельгардтом. Брюллов сказав про пана, що це "найбільша свиня в торжковських пантофлях".

Друзі вирішили відправити до пана Венеціанова. Пан Енгельгардт і Венеціанова прийняв не краще за Брюллова. Він з годину тримав його в передпокої, але старий Венеціанов бачив усього на своєму довгому віку.

Венеціанов одверто сказав панові, що вони хочуть викупити Тараса Шевченка, і спитав, яка буде ціна. "Отак би прямо й сказали!" — зареготав самовдоволено пан і попросив 2500 карбованців.

Відтоді якісь думки, плани зародилися в голові Брюллова. Він посилав записки до Жуковського, їздив до Вієльгорського. Потім Брюллов наказав Мокрицькому готувати мольберт і полотно для нової картини. Другого дня Мокрицький таємниче повідомив Сошенка, що Брюллов малює портрет Жуковського.

Але ні Аполлон Мокрицький, ні Іван Сошенко не знали точно; вони тільки догадувалися, для чого взявся Брюллов за цей портрет. Про це домовилися їхні старші друзі – Брюллов, Жуковський, Вієльгорський, Венеціанов і Григорович.

Ціна портрета мусила бути ціною викупу Тараса.

"ЧАС ПРОВОДИЛИ КОНЦЕРТОМ І АКЦІОНОМ"

Чого тільки не вигадував скромний милий Сошенко, щоб тимчасом хоч трохи полегшити долю Тараса. Він навіть малював портрет Ширяєва з умовою, що поки не почався малярський сезон, Тарас місяць житиме у Сошенка. Уже два роки Іван, як дбайливий вихователь, доглядав Тараса, ввів у "Товариство заохочення художників", познайомив з ким тільки міг, стежив за його читанням. Але кріпацьке ярмо ще тяжіло над Тарасом, і він був іграшкою в руках свого хазяїна. Енгельгардт все ніяк не давав певної офіційної згоди на викуп. Знову ж таки для полегшення стану Тараса Сошенко згодився намалювати портрет жінки Енгельгардтового управителя – Прехтеля. Коли Сошенко малював її, побачив у вікні, що Тараса збираються відшмагати. Іван мусив

просити жінку, щоб просила свого чоловіка не бити Тараса. Пані Амалії не було ніякогісінького діла до якогось там Шевченка, але вона таки впросила свого чоловіка.

Тарас був вражений, він говорив Іванові, що підпалить пана. Увечері Іван знайшов Тараса над Невою. Тарас сидів на перекинутому човні і дивився на кригу. Іван приніс записку від Жуковського, який писав, що ще зовсім недовго і все буде гаразд. Але Тарас захворів, і його відправили до лікарні на Літейному проспекті.

Жуковський сидів і читав "Життя художника", твір, який написав Шевченко. "Справжній "алмаз у кожусі", — сказав про Тараса Жуковський. — Як щиро описав він у цьому творі своє життя, свої поневіряння, свої прагнення і мрії". Жуковський хвилювався, бо Григорович сказав йому, що Тарас близький до самогубства...

Великий Карл уже закінчив портрет. Граф Віельгорський порадив улаштувати лотерею-аукціон, залучивши до цього осіб двору, з якими Жуковський, як учитель царських дітей, був близький. Жуковський не вперше використовував своє становище і свій вплив славетного, любимого навіть "двором" поета на те, щоб поліпшити чиясь долю, визволити когось з біди. Усім відомо було, як він завжди намагався заступитися перед царем за Пушкіна. Та не тільки для Пушкіна, свого близького любимого друга, міг вигадувати Жуковський різні способи заступництва, допомоги, на кожне нещастя він відгукувався всією своєю чутливою душею, особливо коли мова йшла про допомогу талантові.

Жуковський написав листа фрейліні двору - Юлії Федорівні Барановій, бо сподівався на її допомогу. Його лист був дотепним і з малюнками. Жуковський відправив лист і поїхав до графа Віельгорського, який теж брав гарячу участь у долі кріпака Тараса Шевченка. Жуковський запропонував графу влаштувати аукціон саме у нього вдома. Брюллов, що теж був тут, просив зробити все якнайшвидше.

У середині квітня 1838 року в камерфур'єрському журналі палацу його величності, де вівся запис усіх подій і всього, що траплялося за день, було записано: "Час проводили концертом і акціоном". І концерт і аукціон відбувалися в залі будинку графа Віельгорського, на Михайловській площі. На цьому аукціоні, в якому взяла участь родина царя, портрет Жуковського дістався імператриці.

Цей великий день був 22 квітня 1838 року. Сошенко і Мокрицький привели Тараса до Брюллова. Схвилюваний, незвичайний був сьогодні Великий Карл. Незабаром прийшли Віельгорський, Григорович, Венеціанов і Жуковський. Урочистий, незвичайний, як і його супутники, Жуковський привітався з усіма, вийняв із кишені папір, складений учетверо, і подав Тарасові. Тремтячими руками розгорнув Тарас папір. То була відпускна на волю. "Воля! Воля!..." — ледве вимовив Тарас, побожно поцілував папір і заплакав. І хто з присутніх міг зараз стримати сльози?

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

АКАДЕМІЯ!

Перед ним розкрилися двері його омріяної Академії художеств. З усією енергією і

молодим запалом взявся Тарас до роботи. Він почував стільки сили в собі, стільки бажання вчитися, наздоганяти пропущене в панських передпокоях, на Ширяєвському горищі, на всіх поплутаних шляхах свого важкого життя. А від кожного погляду, від кожної похвали любимого вчителя ці сили і бажання подвоювалися, потроювалися.

Тарас учився не тільки в своїй Академії. У вільні години він ходив на різні лекції до Військово-медичної академії, університету, вивчав з товаришем французьку мову, захоплювався театром, а найбільшою наукою були книги і дружба з Карлом Брюлловим.

Тарас любив товариство, любив своїх друзів, і друзі любили його. У цьому охайно вдягнутому, веселому, життєрадісному хлопцеві важко було пізнати бідака Тараса.

Скромний, спокійний Сошенко навіть дивувався такій різкій зміні і інколи докірливо дивився на Тараса, коли той у новому плащі на дрожках їхав із Мокрицьким до театру. Але не тільки "богемне" життя вабило його. Як він цинив спокійні, затишні вечори в "сімейних" домах! Він міг годинами сидіти із старенькою матір'ю свого товариша по Академії – Петровського, слухати її нехитрі оповідання, розважати її своїми.

У малюванні не тільки Брюллов, а й інші професори Академії вже відзначили Тараса, незважаючи на великий вплив романтичної школи Брюллова. Палко закоханий у Карла Великого, в свої малюнки, він вносив і щось своє, своєрідне, властиве лише йому, риси реалізму, життєвої правди. Він починав уже критичніше ставитися до поглядів старших друзів.

Брюллов виділив його з усіх своїх учнів, і тепер уже чи не більше за Аполлона Мокрицького Тарас був своєю людиною в "портику" Великого Карла. Які чудові вечори проводили вони там!

Тараса захоплювала волелюбна незалежність його Великого Карла. Брюллов демонстративно не носив жалувані йому нагороди, він не захотів очолити офіційний, керований Миколою І напрямок у мистецтві.

Сошенко збирався повернутись на Україну, бути вчителем малювання. Та йому хотілося до від'їзду влаштувати, щоб Тарас жив з його другом Васею Штернбергом. Про Штернберга Тарас чув від Брюллова і від інших художників. Він знав, що Штернберг поїхав на Україну писати етюди, і чекав його з нетерпінням. Сошенко писав і Штернбергові про Тараса.

Коли Штернберг приїхав, Тарас просив розповісти про Україну, про те, що він там побачив. Дружба, взаємна любов і довір'я народилися з першої ж хвилини. Штернберг розповідав Тарасу, що ціле літо провів з Глінкою в Качанівці, у пана Тарновського. Глінка набирав співаків для придворної капели, а для Гулака-Артемовського, який чудово співав, спеціально написав кілька речей. А ще Глінка поклав на музику вірші поета Віктора Забіли "Не щебечи, соловейко", "Гуде вітер вельми в полі" та інші. Шевченко спитав, хто такий Тарновський, і дізнався, що це дуже багатий дідич, який має 9000 кріпаків, величезний маєток, палац.

Тарас і Василь стали жити вкупі. Саме з Штернбергом потоваришував Тарас

найдужче може й тому, що зустрівся з ним уже вільним і почував себе з ним рівним. Вони вчилися, бігали на лекції, інколи підробляли, малюючи портрети, ілюстрації до журналів, інколи сиділи без грошей, інколи справляли свята з будь-якого випадку.

На жарт, на різні витівки хлопці були мастаками. Петровський, який жив у дворі Академії, саме працював над картиною "Агар в пустині". Він умовив позувати йому тихеньку скромну дівчинку, але потрібні були крила для янгола, який з'являється до Агар. Грошей на гусяче крило не було, тому Тарас вкрав за садком Академії гусака, що належав комендантові. Але потім друзі таки повернули гроші.

Академія, лекції, робота, товариські вечірки, зустрічі з старшими друзями - Брюлловим, Жуковським, Віельгорським, Григоровичем, Гребінкою, нові знайомі - це були щасливі, світлі роки життя Тараса.

Але не в живопису, а в творчому слові він відчув найбільшу свою міць.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

КОБЗАР

Деся там на Україні його рідні брати й сестри... Як давно він їх не бачив!.. Тарас писав листи до брата Микити, вислав гроші, просив купити щось для сліпої сестри Марії.

Згадуючи батьківщину, перед очима Тараса виринали високі могили, свідки далекої старовини, повстань гайдамаків, селян за волю. Тільки сліпі кобзарі співають про них засмученим знедоленим людям. Тараса охоплювало якесь невідоме хвилювання. Він знає, що треба малювати, але не може стримати себе і пише.

Високії ті могили

Чорніють, як гори,

Та про волю нишком в полі

З вітрами говорять.

Йому хочеться написати про все, що він згадує, про що думає, переживає. За цим ділом застає його знову Сошенко і каже малювати, а не писати.

Тарас написав "Катерину". Звичайна історія, така, які часто траплялися у нього на очах, виросла в глибоку трагедію дівчини з народу, трагедію матері, трагедію дитини, покинутої батьком. Він писав і не знав, що тисячі жінок поливатимуть сльозами його щирі, його гнівні рядки, його "Катерину". Це був один із перших його великих творів - поем. І присвятив "Катерину" Жуковському.

Тарас завжди цікавився історичним минулим України. В друкованих джерелах про це було мало, і не завжди вони вірно освітлювали події та аналізували їх. Та багато чув Тарас у дитинстві від старого діда Івана, чув співи - думи сліпих кобзарів, і в уяві його малювалися романтично забарвлені картини героїчного минулого, боротьби українського народу за волю. Так народилися у нього невеличкі поеми "Іван Підкова", "Тарасова ніч".

Останнім часом Тарас часто бував у Євгена Павловича Гребінки, брав у нього

українські книжки Котляревського, Квітки-Основ'яненка, але сам довго не признавався йому, що він пише.

Якось повернувся від Гребінки схвилюваний, радісний. Штернберг спитав, що трапилося. І Тарас з хвилювання розповів, що Гребінка пропонує видати книжку.

Гребінка і його знайомі трохи не плакали, читаючи палкі, щирі рядки Шевченка. Вони не умовляли, як Сошенко, "не забувати малювання", для них ясно було, що Тарас насамперед – поет, якого ще не було на Україні. Гребінка відчував, що Тарас – поет, який обжене їх усіх у літературі.

Майже всі свої твори Тарас присвятив своїм друзям. Так, "Перебендю" – Євгену Павловичу. "Івана Підкову" – Штернбергу, "Тополю" – старенькій матері свого товариша, художника Петровського, яка приголубила Тараса, такого чулого на ласку. Тарас одібрав для збірки елегію "На вічну пам'ять Котляревському", який нещодавно помер, і послання "До Основ'яненка".

"Як ти назвеш книжку?" — спитав Штернберг. Тарас замислився. Перед очима постала картина... Цвинтар, могилки. На могилці старий сліпий кобзар співає пісні, а люди слухають уважно і, затамувавши подих, слухає мале білоголове хлоп'я. "Хай буде "Кобзар". Так, друже? А ти намалюєш його".

Штернберг намалював для першої книжки свого друга Тараса малюнок. Сидить старий сліпий кобзар на призьбі, кобза коло нього, дивиться уважними очима мале хлоп'я в брилі.

А повесні Штернберг з Айвазовським поїхали щасливі до Італії. У "Кобзарі" був вірш на чотири рядки:

На забудь.

В. І. Штернбергу

Поїдеш далеко,

Побачиш багато;

Задивишся, зажуришся, –

Згадай мене, брате!

То була така безтурботна, захоплена молода дружба! Хоча останнім часом коло знайомих дуже поширилося. Тарас почав більше зустрічатися з літераторами. Збиралися у старого графа Віельгорського, у медальєра графа Федора Толстого, у Кукольників, у редактора "Художественной газеты" Сруговщикова. Молодше покоління любило збиратися у Панаєва, у найгостиннішого серед літераторів – Євгена Павловича. У Гребінки Тарас познайомився з Панаєвим та іншими літераторами, що друкувалися в "Отечественных записках", "Современнике". Тут на вечорі вперше почув він про Белінського, талановитого молодого критика. Справді, статті його привертали увагу всіх, хто більш-менш цікавився літературою.

Тарас побачив Белінського на вечорі у Струговщикова. Взагалі, то був чудовий вечір у квітні 1840 року. Зібралось багато знайомих і, звичайно, Великий Карл. Скільки карикатур намалював він у той вечір з Глінки! До Тараса долинула фраза Белінського: "Якщо у мистецтва відняти право служити громадським інтересам – це значить не

возвеличувати його, а знищувати. Це ж позбавить його живої сили-думки, це ж значить зробити його забавкою гультаїв". Тарас присунувся ближче. Ця думка, висловлена переконливо і твердо, одразу захопила його.

Заговорили про Лермонтова – справа з його дуеллю тільки-но нашуміла в Петербурзі. Дехто говорив, що з Лермонтова буде другий Пушкін, або Байрон. "Ні, — заперечив Белінський. — Це не Пушкін і не Байрон! Це – Лермонтов". Музика Глінки, веселі малюнки Брюллова і зустріч з Белінським – яка чудова ніч! Вечір тягнувся до ранку.

У 1840 році в друкарні Фішера в Санкт-Петербурзі вийшов перший "Кобзар" Тараса Шевченка. У газетах були схвальні відгуки про книгу. Так, "Кобзаря" прийняли в Петербурзі. На черговій вечірці у Гребінки шумно Шевченка вітає Панаєв, басом співає "многая лета" Гулак-Артемовський, а Гребінка говорить, що помістить твори Тараса у своєму альманасі "Ластівка". З України до Тараса пише Квітка-Основ'яненко. У листі каже, що читає "Кобзар" і плаче над ним разом з дружиною.

Читали, плакали і навіть вірші присвячували невідомому кобзареві на далекій Україні. А народ, простий народ... О! Читали всі, хто тільки був письменний. І Тарас відчув ще більший, ще кривніший зв'язок з тими, для кого писав. І велику відповідальність перед ними. І відчув, що він "не самотній", він "не сирота", він кобзар свого народу.

Якось Брюллов задумав велику картину. Тарас був заглиблений у свої академічні заняття і чекав, поки Брюллов сам покаже йому свою роботу. Справді, тижнів за два Брюллов показав величезне полотно. Жива облога Пскова була перед Шевченком.

Багато художників були не задоволені останньою картиною Брюллова, та правда, вона була ще не закінчена, і він сам був ще незадоволений і скоро охолов до неї. Товариші вважали, що нема в ній стрункості, композиції, надто строкаті фарби. А Тараса захопила ця картина, героїчна тема її. Він годинами простоював перед нею, і уява домальовувала і розповідала те, чого ще не встиг зробити Брюллов. Адже написати щось велике з героїчного минулого свого народу було також і його мрією!

А чим не величні гайдамаки, про яких розповідав старий дід Іван, про яких співав сліпий Волох на монастирському цвинтарі на храму? Тарас чув нещодавно розмову Гребінки з одним земляком – паном Мартосом. "Це все-таки пляма в нашій історії, — казав Мартос. — Гайдамаки – це розбійники, грабіжники. Я цікавився цим, та нічого, крім роману Чайковського польською мовою "Вернигора", я не знайшов". Тарас хотів прочитати цей роман, а коли почав, з огидою відкинув геть. Що міг писати польський гоноровитий шляхтич про гайдамаків, які боролися саме проти шляхти?

Все дужче і глибше замислювався Тарас над долею свого українського народу. "Гайдамаки" – от про що він напише, про народну боротьбу за свою незалежність.

Йому тісно стає в колі поміркованих літераторів, які збираються на "вечорниці" у вітальні Євгена Павловича, гомонять спокійно про народ, про літературу, про мистецтво і бояться кожного сміливого слова.

Але він відчуває – він не самотній і в літературі. Адже думки Радіщева, Пушкіна,

Рилеєва, Грибоедова, Гоголя запалюють молодь. А Белінський! "Неистовый Виссарион", як звуть його. Він вимагає зовсім іншого від літератури, ніж було досі, він, як ніхто, розкриває перед усіма ці думки передових письменників. Ні, він не самотній – ще ж весь народ!.. Тарас знає цей народ, бо він сам з нього, і він ненавидить кріпацтво, як ніхто з його товаришів у літературі. Це вже напевно!

І нова поема про повстання українського селянства та козацтва звучить і зараз, як заклик до боротьби проти панів, проти неправди і насильства. Гонта, Залізник, Ярема Галайда – образи мужніх, сміливих людей, що над усе ставили волю і незалежність батьківщини, поступаючись для цього своїм особистим.

Ця поема, присвячена старому Григоровичу на пам'ять про день визволення з кріпацтва, довго не виходила в світ. Миколаївська цензура випустила її з викресленими і спотвореними рядками. Та й у такому вигляді ця книжка налякала багатьох панів, навіть знайомих Тараса, але багатьох людей порадувала.

А на батьківщині Шевченка прості бідні родини читали "Кобзар" і переписували рядки, написані простими рідними словами, про долю, про неволю, і шепотіли уста:

Високі ті могили,
Чорніють, як гори,
Та про волю нишком в полі
З вітрами говорять.

І полинула чутка по всіх шляхах про дивного кобзаря. І чекали люди його пісень і говорили нишком про волю.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу